

α') ὁ ὀχετὸς Εὐσαλίνου τοῦ Μεγαρέως.

α') Ἡ προκυμαία τοῦ λιμένος, ἥς τὸ μὲν βάθος συνίστατο ἐξ εἰκοσι ὀργυίων, τὸ δὲ μῆκος πλέον τῶν δύο σταδίων.

καὶ γ') Ὁ ναὸς τῆς Ἥρας ἢ τὸ Ἡραῖον, περὶ οὗ ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς λέγει, ἦν ὁ μεγαλύτερος ναὸς τῶν ὄσων εἶδεν.

«καὶ νηὸς μέγιστος, τῶν ἡμεῖς ἴδμεν»

Τὰ περὶ τοῦ ναοῦ τούτου καὶ τῶν δύο ἐτέρων ἀξιοθαυμάστων ἔργων θέλομεν διαλάβει ἐν τῇ ἐπομένῃ ἐπιστολῇ, μεθ' ἣν ὁ ἀναγνώστης εὐρήσει διὰ βραχέων σεσημειωμένα τὰ ἐρείπια τοσοῦτων ἀρχαιοτήτων, ἐξ ὧν μόλις δύναται τις νὰ πιστεύσῃ ὅτι ὑπῆρξε πόλις, ἀφ' ἧς τὰ πάντα σχεδὸν ἐξέλιπον καὶ ἠφανίσθησαν.

Μ. Ι. ΒΡΑΤΣΑΝΟΣ.

ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ

ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΩΝ ΔΟΓΜΑΤΩΝ.

ΓΝΩΣΤΟΝ εἶναι ὅτι ἡ διαφορὰ τῶν χριστιανικῶν ἐκκλησιῶν προέρχεται ἐκ τῆς διαφορᾶς τῶν δογμάτων αὐτῶν· ἐκ τοῦ διαφόρου δηλ. τρόπου, καθ' ὃν ἐκάστη αὐτῶν συλλαμβάνει καὶ ἐκτίθησι τὰς οὐσιώδεις διδασκαλίας τοῦ χριστιανισμοῦ. Τὰ δόγματα μίᾳ ἐκκλησίᾳ εἰσὶν αἱ διδασκαλαὶ ἐκείναι, τὰς ὁποίας αὕτη, παραδεχομένη καὶ ὁμολογοῦσα ὡς τὴν βᾶσιν τοῦ χριστιανισμοῦ, τίθησιν ὑπεράνω τῶν ἀτομικῶν γνωμῶν καὶ δοξασιῶν καὶ ἀπαιτεῖ ὥστε καὶ ἅπαντα τὰ μέλη αὐτῆς νὰ παραδέχωνται καὶ νὰ ἀνομολογῶσι· τούτου ἕνεκεν οὐδόλως πρέπει νὰ συγχέωμεν τὰ δόγματα μετὰ τῶν διαφορῶν θεολογικῶν δοξασιῶν.

Οὐδὲν σύστημα δογματικὸν τῶν χριστιανικῶν ἐκκλησιῶν ἐκφράζεται τοσοῦτον ἀκριβῶς ἐπὶ τῶν περὶ Θεοῦ καὶ τοῦ ἀοράτου κόσμου ζητημάτων ὥστε νὰ μὴ ἀφήνῃ ἔτι εὐρύτατον χῶρον πρὸς πλειοτέρας ἐρεῦνας καὶ ἀνιχνεύσεις. Ἄπαται αἱ Ἐκκλησίαι ὑπέστησαν τὰς ἐρεῦνας καὶ θεωρίας ταύτας, λαμβάνουσαι ὅμως πάντοτε ὡς ἀφετηρίαν τὰ θεμελιώδη δόγματα, καὶ μὴ περιπίπτουσαι εἰς ἐξαγόμενα, ἅτινα ἀντίκεινται πρὸς ταῦτα. Ἐκ τούτου ἔπεται ὅτι ἡ διαφορὰ τῶν θεολογικῶν δοξασιῶν προκύπτουσα ἐκ τοιούτων συζητήσεων οὐδόλως ἀπαγορεύεται, καθόσον μάλιστα αὗται δὲν ἀντίκεινται εἰς τὰ δόγματα. Ὅθεν ἡ ἀνάπτυξις τῶν δογμάτων δὲν προτίθεται νὰ μεταβάλλῃ τὰς ἀρχικὰς καὶ οὐσιώδεις διδασκαλίας τοῦ χρι-

στιανισμοῦ, οὐδὲ νὰ πολλαπλασιάσῃ καὶ δώσῃ εἰς αὐτὰς μεγαλητέραν ἑκτασιν, ἀλλὰ νὰ παγιώσῃ καὶ ἐμπεδώσῃ τὰς διδασκαλίας ταύτας, κατανόησθαι ἐντελέστερον καὶ δώσῃ τύπον καὶ μορφήν σύμφωνα πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς γλώσσης τῶν διαφόρων ἐποχῶν. Διότι ὁμοθυμῶς ἀναγνώριζεται ὑπὸ πάντων ὅτι εἰς τὸν θεμελιωτὴν τοῦ χριστιανισμοῦ ὀφείλομεν ὅλας τὰς διδασκαλίας, ἐφ' ὧν ἐπαναπαύονται ἢ τε πίστις καὶ ὁ χριστιανικὸς βίος, καὶ οὐδεμία Ἐκκλησία παραδέχεται ὅτι μέρος τῶν διδασκαλιῶν τούτων εἶναι νεωτέρας καταγωγῆς.

Καὶ ὅμως ἡ ἱστορία διδάσκει ἡμᾶς τὸ ἐναντίον· αὕτη δεικνύει εἰς ἡμᾶς, ὅτι κατὰ καιροὺς πολλὰ τῶν χριστιανικῶν δογμάτων ἐτροποποιήθησαν καὶ ἐξετάθησαν, ὅτι καὶ νέα ἐδημιουργήθησαν, καὶ ὅτι ἡ δογματικὴ ἀνάπτυξις δὲν περιωρίσθη εἰς μόνην τὴν μορφήν ἀλλ' ἐπηνέχθη καὶ εἰς αὐτὰ τὰ θεμέλια τῶν χριστιανικῶν διδασκαλιῶν. Τοῦτο ἐξηγεῖται ἐκ τοῦ ὅτι ἡ διάκρισις, ἥτις πρέπει νὰ ὑπάρχῃ μετὰ τῶν θεολογικῶν δοξασιῶν καὶ τοῦ δόγματος, δὲν ἐτηρήθη μετὰ προσοχῆς. Ἐκ τούτου προέκυψεν, ὥστε ἅμα θεολογικαὶ τινες δοξασίαι ἐγενικεύθησαν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, ἔλαβον κατὰ μικρὸν τὸν χαρακτῆρα τοῦ δόγματος, θεωρηθεῖσαι ὡς οὐσιώδεις μέρος τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας.

Ἡ τοῦ Ἰησοῦ θερησκευτικὴ διδασκαλία ἦτο οὐσιωδῶς πρακτικὴ. Ὁ ὕψιστος αὐτῆς σκοπὸς δὲν ἦτο νὰ δώσῃ λύσεις ὅλως νέας εἰς τὰ περὶ Θεοῦ καὶ ὑπερφυσικοῦ κόσμου προβλήματα, καὶ οὕτω νὰ ἱκανοποιήσῃ τὴν ματαίαν τῶν ἀνθρώπων περιέργειαν, ἀλλ' ἦτο νὰ διαφωτίσῃ τὸν ἄνθρωπον περὶ τῶν ἀληθινῶν αὐτοῦ σχέσεων πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὴν αἰωνιότητα, καὶ περὶ τῶν αἰσθημάτων καὶ τῆς ἀγωγῆς, τὴν ὅποιαν ἀρμόζει νὰ ἔχῃ. Ὁ Ἰησοῦς τέλος δὲν ἠθέλησε νὰ ἐξηγήσῃ εἰς ἡμᾶς τί εἶναι ὁ ἀόρατος κόσμος καθ' ἑαυτὸν, ἀλλὰ τὴν σχέσιν ἐν ᾗ εὐρίσκεται μετὰ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ὁ ἄνθρωπος μετ' αὐτοῦ.

Φανερὸν ὅτι τοιαύτη διδασκαλία ἤρμοζεν ἐντελῶς εἰς τὰς πρακτικὰς ἀνάγκας τοῦ ἀνθρώπου· ἀλλ' ἡ ἀνθρωπίνη περιέργεια μὴ ἱκανοποιουμένη, παρεκκινεῖτο μᾶλλον ἐκ ταύτης εἰς τὸ νὰ θέτῃ νέα ζητήματα καὶ νὰ ἐξινῆται εἰς αὐθάδεις θεωρίας. Οὕτω π. χ. ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἵνα δώσῃ κύρος καὶ αὐθεντίαν εἰς τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ, ἀνηγγέλθη ὡς ὁ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἀπεσταλμένος, μεθ' οὗ εὐρίσκετο εἰς στενωπάτην κοινωνίαν. Τοῦτο ἤρκει

πρὸς τὸν πρακτικὸν σκοπὸν. Ἀλλ' ἡ ἀνθρωπίνη περιέργεια δὲν εὗρισκεν εἰς τὰς ἐξηγήσεις ταύτας, εἰμὴ ἀφορμὴν, ὅπως καταστήσῃ τὴν σχέσιν τοῦ Ἰησοῦ μετὰ τοῦ Θεοῦ ἀντικείμενον ἀναριθμητῶν ζητημάτων καὶ ἀτελευτήτων θεωριῶν. Πᾶν ὅ,τι ὡσάυτως ἐδίδαξεν ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τοῦ προορισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου κτλ. εἶχον πρακτικὸν σκοπὸν καὶ ἤρκουν ἵνα δια-
χαράξωσιν εἰς τὸν ἀνθρώπον τὴν ὁδόν, ἣν ὤφειλε νὰ ἀκολουθήσῃ σύμφωνα πρὸς ταῦτα· ἀλλ' ἡ ἀνθρωπίνη περιέργεια παρεδόθη εἰς τὰς ἐπιπο-
νωτέρας ἀνιχνεύσεις, ὅπως κατανοήσῃ ταῦτα, καὶ εἰσδύσῃ εἰς τὴν ἐσωτέραν αὐτῶν φύσιν.

Αἱ θεωρίαι αὗται καθ' ἑαυτὰς οὐδὲν εἶχον τὸ ἐπιβλαβές. Ἡ ἐπιθυμία τοῦ μαθάνειν, τοῦ ὀρίζειν, τοῦ ἐμβαθύνειν, τοῦ ὑποστηρίζειν καὶ τοῦ συ-
σχετίζειν τὰς γνώσεις του εἶναι βαθέως ἐρριζωμένη ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, καὶ εἶναι τοσοῦτον ἀχώριστος τῆς πνευματικῆς αὐτοῦ φύσεως, ὥστε ἵνα κατα-
πνίξῃ αὐτὴν πρέπει ν' ἀρνηθῇ αὐτὸς ἑαυτόν. Ἐπο-
μένως οὐδὲν φυσικώτερον τῆς ζωηρότητος, μεθ' ἧς ἡ ἐπιθυμία αὕτη φέρεται ἐπὶ ἀντικειμένων τῆς πίστεως καὶ θρησκείας, ἅπερ διὰ τὸν ἀνθρώπον εἰσὶ τὰ μᾶλλον σπουδαιότερα. Οὐδὲν ἐπίσης φυ-
σικώτερον τοῦ βλέπειν τοὺς χριστιανούς ὅλων τῶν αἰώνων μὴ ἀρκουμένους νὰ πιστεύωσιν ἀπλῶς εἰς τὰς ἀληθείας τῆς πίστεως, ὅποιαι πηρεστήθη-
σαν εἰς αὐτοὺς ὑπὸ τῆς παραδόσεως καὶ ἐστε-
ρεώθησαν ὑπὸ τῆς ἰδίας αὐτῶν συνειδήσεως, ἀλλὰ
ζητοῦντας νὰ φέρωσιν αὐτὰς εἰς ἀρμονίαν μετὰ
τοῦ ὅλου τῶν λογικῶν αὐτῶν γνώσεων, νὰ ὀρί-
σωσιν ἐντελέστερον, νὰ καταδείξωσι λογικώτερον,
νὰ πληρώσωσι τὰ κενὰ καὶ νὰ ἀποτελέσωσι τέ-
λειον τι σύστημα.

Καθόσον αἱ προσθήκαι καὶ αἱ περαιτέρω αὗται ἀναπτύξεις δὲν ἀντέκειντο εἰς τὰς ἀρχικὰς ἀλη-
θείας τῆς πίστεως, ἔπρεπε νὰ ἀφίνωνται ἐλεύθεραι καὶ νὰ θεωρῶνται ἀπλῶς ὡς θεολογικαὶ δοξασαί,
χωρὶς ὅμως νὰ ἐπιβάλληται ἐπ' αὐτῶν ἡ σφραγὶς
παραδεδεγμένων δογμάτων, οὐδὲ νὰ ἀπαιτῆται δι'
αὐτὰς ἀπόλυτος πίστις. Τὸ ἁμάρτημα δὲ τοῦ-
το ἦτον ἔτι βαρύτερον καθόσον πολλάκις αἱ δογ-
ματικαὶ αὗται θεωρίαι ὑπερεπῆδον πολὺ τὰ ὅρια
καὶ κατὰ παραγνώρισιν τῆς πεπερασμένης φύσεως
τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας, ἐζήτουν νὰ μαθάνωσι,
κατανοῶσι καὶ ὀρίζωσι τὴν οὐσίαν τῆς θεότητος
καὶ τῶν θείων πραγμάτων. Ὡφειλέ τις βεβαίως
νὰ κάμνῃ διάκρισιν μεταξὺ θρησκείας καὶ χρι-
στιανικῆς θεολογίας. Ἡ πρώτη, καθὼς θεωρία, εἶναι

ἡ διδασκαλία τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τῆς σχέσεως
τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τοῦ Θεοῦ, ἐνῶ ἡ χριστιανικὴ
θεολογία συνίσταται εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν γνῶ-
σιν τοῦ χριστιανισμοῦ. Ἐπομένως ἡ χριστιανικὴ
θρησκεία πρέπει νὰ θεωρῆται ὡς αἰώνιον τι καὶ
ἀμετάβλητον· τὸναντίον ἡ θεολογία, ὡς ἐπιστή-
μη, εἶναι ἐλεύθερόν τι, δυνάμενον ἀδιαλείπτως
νὰ ἀναπτύσσεται μετὰ τῆς προόδου τοῦ ἀνθρω-
πίνου πνεύματος. Ἡ αὕτη σχέσις ὑπάρχει μεταξὺ
τοῦ δικαίου καὶ τῆς νομικῆς ἐπιστήμης· τὸ δι-
καίον εἶναι ἀμετάβλητον, ἐνῶ ἡ ἐπιστήμη τοῦ
δικαίου εἶναι τι μεταβλητὸν καὶ δυνάμενον νὰ
ἀναπτυχθῇ.

Ἄν καὶ ἡ ἀνάπτυξις τῶν δογμάτων ἐν τῇ χρι-
στιανικῇ Ἐκκλησίᾳ αἰτίαν γενικῶς εἶχε τὴν ἐπι-
θυμίαν τοῦ εἰδέναι, τοσοῦτον ἔμφυτον τῷ ἀνθρω-
πίνῳ πνεύματι, ἡκολούθουν ὅμως αὐτὴν καὶ διά-
φορα ἄλλα αἰτία, ἅπερ συνετέλεσαν οὕτως εἰς τὴν
δυσχερῆ σύγχυσιν ἧτις ἐγεννήθη μεταξὺ τῶν θεο-
λογικῶν δοξασιῶν καὶ τῶν δογμάτων.

Ἐκεῖνα τῶν αἰτίων, ἅπερ εἶχον μᾶλλον ἐπιρ-
ροὴν ἐπὶ τῆς μορφώσεως τῶν δογμάτων εἰσὶ τὰ
ἐξῆς:

1. Ἡ ἀνάγκη ὑπερασπίσεως τῆς χριστιανικῆς
πίστεως ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν τοῦ χριστιανισμοῦ.
Ἀπὸ τῶν πρώτων αἰώνων ὁ χριστιανισμὸς εὗρε
μεταξὺ τῶν Ἰουδαίων καὶ ἐθνικῶν ἐχθροὺς, τοὺς
ὁποίους ὅπως πολεμήσῃ, μετεχειρίζετο τὰ πλέον
ἐπικίνδυνα ὅπλα, ἅπερ ἦτε φιλοσοφία καὶ ἱστορία
περιεῖχον αὐτῷ. Αἱ προσβολαὶ αὗται ἐκ μέρους
τῶν ἐχθρῶν τοῦ διευθύνοντο μᾶλλον κατὰ τῆς
ἀληθείας ἐν γένει τοῦ χριστιανισμοῦ, ἢ ἰδίᾳ κατὰ
μερικῶν τινῶν διδασκαλιῶν αὐτοῦ. Οἱ ἐχθροὶ
ἐσπούδαζον νὰ καταδείξωσι ὅτι αἱ χριστιανικαὶ
διδασκαλαὶ ἦσαν ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς γενικὰς
ἀρχὰς τοῦ ὀρθοῦ λόγου καὶ πρὸς ἑαυτάς. Τοῦτο
ὑπεχρέου τοὺς ὑπερασπιστὰς τοῦ χριστιανισμοῦ,
ὅπως ἐξηγήσωσι καὶ ἀναπτύξωσιν αὐτὰς καθαρῶ-
τερον, δείξωσι τὰς ἀπλῶς φαινομένους ἀντιθέσεις
ἀντιστρέψωσι τὰ ἐπιχειρήματα τῶν ἐχθρῶν τῶν,
καὶ ζητήσωσι νέα πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν διδασκα-
λιῶν τούτων.

2. Δραστηκώτερον αἷτιον τῆς ἀναπτύξεως τῶν
δογμάτων ὑπῆρξεν ὁ μεταξὺ τῶν διαφορῶν χρι-
στιανικῶν αἱρέσεων συνεχὴς ἀγὼν. Ἀπὸ τῶν
πρώτων αἰώνων ἐγεννήθησαν ἐν τῷ κόλπῳ τῆς
Ἐκκλησίας αἱρέσεις, αἵτινες καθ' ὃν τρόπον συνε-
λάμβανον καὶ ἐξέθετον τὸν χριστιανισμὸν προσέ-
βαλλον κατὰ πρόσωπον καὶ φανερῶς τὰς θεμε-

λιώδεις αὐτοῦ διδασκαλίας. Τοιαῦται αἱρέσεις ἦσαν αἱ τῶν Γνωστικῶν καὶ Μανιχαίων. Οἱ λοιποὶ λοιπὸν χριστιανοὶ δικαίως ἔπρεπε νὰ ἀντιστῶσι πρὸς τοὺτους, βλέποντες αὐτοὺς ἀπειλοῦντας νὰ παρхамορφώσωσι καθ' ὁλοκληρίαν τὸν χριστιανισμόν. Ἀλλ' ἔνθα πολεμήσωσιν αὐτοὺς δραστηρίως, δὲν ἤρκει νὰ ἀποκαλύψωσι τὰς πλάνας αὐτῶν, ἔπρεπε προσέτι νὰ θεμελιώσιν ἐπὶ στερεοῦ καὶ νὰ ἐξελίττωσι τὰς ἐναντίας ἀληθείας· τὰ ζητήματα, ἅπερ ἐνέβαλλον οἱ αἱρετικοὶ ἐκείνοι· ἦσαν νόμιμα. Ἄν καὶ ἡ λύσις, τὴν ὁποίαν ἐδίδον δὲν ἦτο ὀρθή, ἠσθάνοντο ὅμως τὴν ἀνάγκην ὅχι μόνον νὰ ἀποκρούωσι τὴν πλάνην, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐπιτρέπωσιν εἰς τὰ ζητήματα ταῦτα τὸ δίκαιον τοῦ νὰ προτείνωνται καὶ συζητῶνται. Δὲν ἐδύναντο νὰ περιορίζωνται εἰς ἀπλᾶς ἀρνήσεις, ἀλλ' ἔπρεπε νὰ προσπαθῶσιν ὥστε νὰ δίδωσιν εἰς αὐτοὺς λύσεις θετικές.

Ὅλαι αὗται αἱ ἀναπτύξεις τῶν χριστιανικῶν διδασκαλιῶν, προκαλοῦμεναι ὑπὸ τοῦ ἀγῶνος τοσοῦτον μετὰ τῶν ἐχθρῶν τοῦ χριστιανισμοῦ, ὅσον καὶ μετὰ τῶν αἱρετικῶν ἔλαβον ὑπὸ τῆς δυνάμεως τῶν πρῶτων, μορφήν τοσοῦτον ὠρισμένην καὶ τοιαύτην τινα σπουδαιότητα, ὥστε οἱ χριστιανοὶ ἐνόμισαν ἑαυτοὺς εἶναι ὑποχρέους νὰ παραδεχθῶσιν αὐτὰς ὡς ἀντικείμενα τῆς πίστεως τῶν καὶ οὐσιώδη στοιχεῖα τῆς θεωρίας τοῦ χριστιανισμοῦ, καὶ νὰ θεωρῶσιν αὐτὰς ὡς ἀληθῆ δόγματα, ἂν καὶ, εἰλικρινῶς ὁμιλοῦντες, δὲν ἦσαν ἄλλο, εἰμὴ θεολογικαὶ δοξασίαι, ἀπαρβαδίστως συνδεόμεναι μετὰ τῶν θεμελιωδῶν διδασκαλιῶν τοῦ χριστιανισμοῦ, ἐκ παραλλήλου τῶν ὁποίων καὶ ἄλλαι ἐπίσης θὰ ἦσαν παραδεκταί. Οὕτως ἤρχισε νὰ ἐξαφανίζεται ἡ μεταξὺ τῶν οὐσιωδῶν ἀληθειῶν τοῦ Εὐαγγελίου καὶ τῶν θεολογικῶν τῶν ἀληθειῶν τούτων ἀναπτύξεων διαφορὰ, καὶ ἔκτοτε οἱ χριστιανοὶ ἐσυνήθισαν νὰ διαμορφῶσι δόγματα ἐκ τῶν ἐκάστοτε νέων δοξασίῶν. Τῶντι διὰ διδομένην ἐκάστη νέα δοξασία προὔκαλει ἀγῶνα· τὰ μέρη, ἅτινα ἐπολέμουν, ἐκκαίόμενα ὑπὸ τῶν συζητήσεων προσήπτον ὑπέρμετρον σπουδαιότητα εἰς τὰς δοξασίας αὐτῶν καὶ ἐθεώρουν αὐτὰς ὡς ἀποτελούσας μέρος τῶν θεμελιωδῶν ἀληθειῶν τοῦ χριστιανισμοῦ. Ὅσakis μερίς τις ἐθριαμβεύει, αἱ ἰδιαιτέραι αὐτῆς δοξασίαι κῦβανον τὸ σύστημα τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας. Ὅσakis δὲ οὐδεμία κατῴρθου νὰ καταπνίξῃ τὴν ἄλλην, ἀπεχωρίζοντο καὶ ἐσχημάτιζον ἰδίαν Ἐκκλησίαν, ἐκάστη τῶν ὁποίων ἐθεώρει ἑκτοτε τὴν ἀτομικὴν αὐτῆς δοξασίαν ὡς σπουδαίον τι στοι-

χεῖον τῆς ἀληθείας, ὡς θεμελιώδη διδασκαλίαν τοῦ χριστιανισμοῦ.

3. Ἐν αὐτῷ τῷ κόλπῳ τῆς Ἐκκλησίας οὐδὲν συνετέλεσε τοσοῦτον ἰσχυρῶς πρὸς ἀνάπτυξιν τῶν δογμάτων, ὅσον ὁ βαθμὸς καὶ ὁ ἰδιαίτερος χαρακτήρ τῆς παιδείας τῶν χριστιανῶν κατὰ τὰς διαφόρους ἐποχάς, πρὸ πάντων δὲ τῆς ἐπιστημονικῆς καὶ φιλοσοφικῆς παιδείας. Οἱ φιλόσοφοι, οἵνες ἠσπάζοντο τὸν χριστιανισμόν, ὥφειλον κατὰ φυσικὸν λόγον δυνάμει τινὸς κλίσεως αὐτῶν, νὰ ἐπιδοκιμάσωσι τὴν ἀκαταμάχητον ἀνάγκην τοῦ νὰ δώσωσι περισσότερον φῶς εἰς τὰς χριστιανικὰς ιδέας, νὰ ἀναπτύξωσι αὐτὰς καὶ καθυπαγάγωσιν εἰς σύστημα. Ἀλλ' ἡ καθαρῶς εἰδικὴ τῆς φιλοσοφίας αὕτη ἐπιρροή δὲν ἦτο ἡ μόνη, τὴν ὁποίαν ὑπέστησαν· προσετέθη καὶ ἑτέρα τις ὕλικὴ ἐπιρροή. Συνηθισμένοι οἱ φιλόσοφοι εἰς τὰς περὶ μεταφυσικῶν καὶ θρησκευτικῶν προβλημάτων θεωρίας ἐζήτουν τὴν λύσιν τούτων ἐν τῷ χριστιανισμῷ. Εὐκόλως δύναται τις νὰ ἐννοήσῃ, ὅτι μὴ δυνάμενοι νὰ ἀρνηθῶσιν ιδέας τινὰς θεμελιώδεις τῆς φιλοσοφίας αὐτῶν, ἐζήτησαν αὐτὰς καὶ ἐφαντάσθησαν ὅτι εὖρον ἐν τῷ χριστιανισμῷ, ἐνῷ αὐτοὶ οἱ ἴδιοι ἦσαν εἰσηγηταὶ αὐτῶν. Οὕτω λοιπὸν τὰ διάφορα συστήματα τῆς φιλοσοφίας διαφόρως συνετέλεσαν εἰς τὴν γέννησιν καὶ ἀνάπτυξιν τῶν δογμάτων. Ἀλλ' ἐκτὸς τῆς φιλοσοφικῆς σπουδῆς, αἱ φιλοσοφικαὶ καὶ ἱστορικαὶ γνώσεις εὐρὺ ἔσχον μέρος εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῶν δογμάτων. Τὰ θεία βιβλία τῆς Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης ἐθεωροῦντο πάντοτε ὡς αἱ πηγαὶ τῆς γνώσεως τοῦ χριστιανισμοῦ. Ἀπαιτεῖτο λοιπὸν νὰ ἐχωσι γνῶσιν μέχρι τίνος σημείου κατὰ τὰς διαφόρους ἐποχάς, ἐδύνατό τις νὰ προχωρήσῃ πρὸς ὀρθὴν κατὰληψιν τούτων. Οἱ Ἕλληνες χριστιανοὶ σχεδὸν χωρὶς ἐξαιρέσεως δὲν ἐγίνωσκον τὴν Παλαιὰν Διαθήκην εἰμὴ διὰ τῆς μεταφράσεως τῶν ἐβδομήκοντα, οἱ δὲ Λατῖνοι διὰ τῆς Βουλγάτης.

Πολλὰ χωρία δὲν μεταφράσθησαν ἀκριβῶς καὶ πλεῖστα ἄλλα εἰσιν ἀκατάληπτα, ἂν δὲν καταφύγῃ τις εἰς τὸ πρωτότυπον. Κατ' ἀναπόφευκτον λοιπὸν συνέπειαν πολλὰ πλάναι ἐπήγαγον ἐκ τῶν μεταφράσεων τούτων, τὰ δὲ ἀκατάληπτα χωρία ἡρμηνεύθησαν κατ' ἐννοίαν σύμφωνον μὲν ἀναμφιβόλως εἰς τὰς προϋπαρχούσας ιδέας τοῦ μεταφραστοῦ, πλὴν καθόλου διάφορον ἐκείνης, τὴν ὁποίαν παρέχει πραγματικῶς τὸ κείμενον. Τοῦτο εὐκολώτερον ἔπρεπε νὰ συμβῇ, καθόσον τὸ πνεῦμα καθ' ὃ ἡ Γραφὴ ἀνεγινώσκετο ἦτο συνήθως διάφορον ἐκείνου, καθ' ὃ ἦτο γεγραμμένον.

Οὕτω, π. χ. ἡ ἀπλῇ μὲν ἀλλὰ μεγαλοπρεπῆς ποίησις, ἥτις βασιλεύει εἰς πλεῖστα μέρη τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἥτο τι καθόλου ξένον διὰ τὸν χριστιανὸν τῆς Δύσεως. Παρὰ τοῖς δυτικοῖς λαοῖς ἐπικρατεῖ μᾶλλον ἡ γνῶσις, ἐνῶ παρὰ τοῖς ἀνατολικοῖς ἡ φαντασία καὶ τὸ αἰσθημα. ἵνα κατανοήσῃ λοιπὸν τις τὴν γλῶσσαν τῶν δευτέρων πρέπει νὰ οἰκειοποιηθῇ, οὕτως εἰπεῖν, τὸ ἰδιάζον αὐτῶν πνεῦμα. Ἀλλὰ συχνότατα συνέβαινεν, ὥστε ἐλάμβανέ τις κατὰ γράμμα καὶ κατὰ κυρίαν ἔννοιαν ὅ,τι ἐρρέθη ὑπὸ τὴν μορφήν τῆς εἰκόνης καὶ κατὰ διάφορον ὅλως ἔννοιαν. Εἰκόνες ὑπὸ τῆς φαντασίας δημιουργηθεῖσαι μετεβάλλοντο οὕτως εἰς ἰδέας καθαρὰς ἐκ τοῦ λόγου ἐξηγμέναις καὶ ἐχρησίμευον εἰς ἀνάπτυξιν τῶν δογμάτων. Ἐκ τῆς κατὰ γράμμα ταύτης ἐρμηνείας τῆς Γραφῆς, εὕρισκον τις πολλάκις πράγματα βλάπτοντα τὴν ὀρθὴν ἔννοιαν, κατέφευγεν εἰς τὴν χειρίστην μέθοδον τοῦ ἐρμηνεύειν, ἥτις μεγάλην ἐπιβροὴν ἐξήσκησεν ἐπὶ τῆς ἀναπτύξεως τῶν δογμάτων. Ἐπὶ μακρὸν χρόνον παρεδέχετο ὡς ἀρχὴν ἡ χριστιανικὴ Ἐκκλησία, ὅτι ἡ Γραφή δὲν ἔπρεπε νὰ ἐρμηνεύηται ὡς πᾶν ἄλλο βιβλίον κατὰ τὴν ἱστορικὴν καὶ γραμματικὴν μέθοδον, ἀλλ' ὅτι ἦτο ἀνάγκη νὰ ζητῇ τις νὰ ἀνακαλύπτῃ διὰ τινος ἀλληγορικῆς ἐρμηνείας τὴν ὑπὸ τὸ γράμμα κεκρυμμένην μυστικὴν ἔννοιαν· φανερόν δὲ εἶναι, ὅτι προχωρῶν τις οὕτως εἰς τὴν ἐρμηνείαν, ἐκινδύνευε νὰ εἰσαγάγῃ εἰς τὴν Γραφὴν πολλὰ οὐδὲ ὅλως ἐν αὐτῇ ὑπάρχοντα.

Ἀλλὰ δὲν ἦτο μόνον ἡ ἐπιστημονικὴ σπουδὴ ἡ ἐξασκοῦσα ἐπιβροὴν ἐπὶ τῆς ἀναπτύξεως τῶν δογμάτων· ἦτο ὡσαύτως ἡ γενικὴ τοῦ λαοῦ ἐκπαίδευσις, καὶ πρὸ πάντων ἡ θρησκευτικὴ. Μεταβαίνοντες τότε οἱ ἄνθρωποι εἰς τὸν χριστιανισμόν, δὲν ἐδύναντο νὰ ἀποσπασθῶσιν ἐξολοκλήρου τῶν ἀρχαίων θρησκευτικῶν αὐτῶν ἰδεῶν, καὶ πολλάκις μετέφερον τινὰς ἐξ αὐτῶν εἰς τὴν θρησκείαν, τὴν ὁποίαν ἠσπάζοντο. Οὕτως οἱ Ἰουδαῖοι καὶ οἱ ἔθνικοι μετήνεγκον τὴν περὶ θυσίας ἰδέαν αὐτῶν, καὶ βραδύτερον οἱ ἔθνικοι ἐφήρμοσαν τὰς περὶ λατρείας τῶν ἡρώων ἰδέας αὐτῶν εἰς τὴν λατρείαν τῶν μαρτύρων καὶ ἁγίων· τὰ νέα ταῦτα στοιχεῖα κατὰ μικρὸν ἐθεωρήθησαν ὡς οὐσιωδῶς χριστιανικά καὶ μέρος ἀποτελοῦντα τῆς χριστιανικῆς δογματικῆς.

4. Οὐχ ἦτοτο σπουδαίαν ἐπιβροὴν ἐξήσκησεν ἐπὶ τῆς ἀναπτύξεως τῶν δογμάτων ἡ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν διαδοχικὴ εἰσαγωγή αὐθεντικῆς πίστεως.

Ὅ,τι ἡ Ἐκκλησία ἅπαξ παρεδέχετο, καὶ ὅ,τι ἐθεσπίζετο ἐν ταῖς συνόδοις, ἐθεωρεῖτο ὡς ἀμετάβλητον, οὕτως, ὥστε πᾶσα κριτικὴ ἐξέτασις ἀδύνατος ἀπέβαινεν. Ἀλλὰ τὴν αὐθεντίαν ταύτην τὴν ὁποίαν μέχρι τινος ἀπέδιδον μόνον εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, ἤρχισαν νὰ ἀποδίδωσιν ὡσαύτως εἰς τὰ συγγράμματα τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, ἀφ' οὗτου παρεδέχοντο αὐτοὺς ὡς ἁγίους, καὶ νὰ ποιῶσι χρῆσιν τῶν συγγραμμάτων τούτων, ἐν τῇ αὐτῇ σχεδὸν τάξει τῶν ἁγίων Γραφῶν τιθεμένων, ὡς ἀληθῶν πηγῶν τῆς δογματικῆς. Οὕτως συνέβη, ὥστε ὅ,τι οἱ διδασκαλοὶ οὗτοι τῆς Ἐκκλησίας ἐξήνεγκον ὡς ἀτομικὰς δοξασίας, ἴσως δὲ καὶ ὡς ἀπλᾶς ὑποθέσεις, ἐτάσσοντο ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων ἐν τῇ τάξει τῶν θετικῶν χριστιανικῶν διδασκαλιῶν, ὡς τοῦτο ἔλαβε χώραν ἐν τῇ Λατινικῇ Ἐκκλησίᾳ. Εἰς τὰς δογματικὰς ἐριδας, ἡγάπων νὰ δικαιῶσι τὰς δοξασίας αὐτῶν πρὸ πάντων διὰ τῶν συγγραμμάτων τῶν Πατέρων, τὰ ὁποῖα πολλάκις ἠρμήνευσον μετὰ τοῦ αὐτοῦ κύρους ὡς τὰ τῆς Καινῆς Διαθήκης.

5. Μεταξὺ τέλος τῶν αἰτίων, ἅπερ συνετέλεσαν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν δογμάτων ἀπαντῶμεν ἔτι γεγονότα τινὰ, ἅπερ παρήχθησαν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, οἷον τὸν προϊόντος τοῦ χρόνου ὁργανισμόν αὐτῆς καὶ τὸν διορισμὸν τῶν τύπων τῆς λατρείας αὐτῆς. Ὅτε οἱ ἐπιτηρηταὶ τῶν χριστιανικῶν κοινοτήτων, οἱ Πρεσβύτεροι ἢ Ἐπίσκοποι, μετεποιήθησαν εἰς ἱερεῖς, ἔπρεπε κατὰ φυσικὸν λόγον, ἵνα δικαιολογήσῃσι τὰς ἱερατικὰς αὐτῶν λειτουργίας ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, νὰ εἰσαγάγῃσιν εἰς τὴν δογματικὴν πλεῖστα νέα ἄρθρα, καὶ ἀκολουθῶς οἱ χριστιανικοὶ ἱερεῖς τιθέμενοι ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ὡς οἱ πνευματικοὶ κηδεμόνες τοῦ λαοῦ ἐξήσκησαν ὡσαύτως τὴν μεγαλειτέραν ἐπιβροὴν ἐπὶ τῆς ἀναπτύξεως τῶν δογμάτων, ἅπερ ἐξηρτῶντο πλέον ἐξ αὐτῶν. Αὐτοὶ συνετέλεσαν πρὸ πάντων εἰς τὸ νὰ συγγέωνται αἱ θεολογικαὶ δοξασταὶ μετὰ τῶν δογμάτων. Ἡ ἱεραρχία δὲν ἐδύνάτο νὰ ἀντιποιηθῇ εἰμὴ νὰ ἐπαγρυπνῇ ἐπὶ τὰς δημοσίας διδασκαλίας τῆς Ἐκκλησίας, καὶ οὐχὶ ἐπὶ τῶν θεολογικῶν ἐκείνων γνωμῶν καὶ δοξασιῶν, αἵτινες οὐδεμίαν ἐπέφερον εἰς αὐτὴν βλάβην. Ἀλλ' ἐπειδὴ φυσικὸν ἦτο, ὥστε αἱ ἐπὶ τοῦ δευτέρου μέρους ἐριδες, τοσοῦτον πλησίον τοῦ πρώτου, δὲν ἔμμενον ἀδιάφοροι δι' αὐτὴν, ὑπερχεοῦτο ἵνα διακηρύττῃ ὅτι τὸ ἀντικείμενον τῆς ἐριδος ἀπετέλει μέρος τῆς δημοσίας διδασκαλίας, τοῦτο δὲ [τοσοῦτον] πολλάκις ἐπραξεν, ὥστε μετὰ βεβαιότητος

δὴναταί τις νὰ εἶπῃ, ὅτι χωρὶς αὐτῆς τῆς ἱεραρχίας καὶ τῆς ἐπεμβάσεως αὐτῆς εἰς τὰς θεολογικὰν συζητήσεις, ἡ χριστιανικὴ δογματικὴ πολὺ ἀπλουστέρα θὰ ἔμενε.

Καὶ αὕτῃ ἡ μετὰ καιρὸν σύνταξις τῶν Ἐκκλησιαστικῶν τυπικῶν συνετέλεσεν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν δογμάτων. Ἀφ' ἧς στιγμῆς ἡ λατρεία ἔσχε μορφήν λίαν συμπεπλεγμένην καὶ χαρακτηρὰ μηστηριώδη, πᾶν εἶδος δεισιδαιμονιῶν προσετέθη εἰς αὐτήν, δεισιδαιμονιῶν, αἵτινες κύρος ἐζήτουν ἐν τῇ δογματικῇ, καὶ αἵτινες πάντοτε ἐζήτησαν νὰ ἀμαυρώσωσι τὴν θεϊκὴν καὶ οὐρανίαν λαμπρότητα τῆς χριστιανικῆς θρησκείας. τῆς ὁποίας ἡ μόνη καθαρωτάτη πηγὴ εἶναι ὁ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ ζῶν λόγος τοῦ Θεοῦ.

(Ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ)

A. M.

ΟΙ ΕΞΟΡΙΣΤΟΙ ΘΕΟΙ

ΥΠὸ ΕΡΡΙΚΟΥ ΑΐΝΕ.

Μετάφρασις ἐκ τοῦ Γερμανικοῦ,

ΥΠὸ ΑΓΓΕΛΟΥ Σ. ΒΛΑΧΟΥ

(Συνέχεια, ἴδε φυλλάδιον 37).

ΠΑΛΑΙΑ χρονικά, ὁμοίους διηγούμενα μύθους, λαμβάνουσι σκηνὴν τὴν ἐπὶ τοῦ Ῥήνου πόλιν Σπάιερ. Ἐπὶ τῶν ἀκτῶν τοῦ ἀνατολικοῦ Φρισίου φέρεται ἀνάλογός τις παράδοσις, ἐν ᾗ καταφαίνονται πρόδηλοι αἱ ἀρχαῖαι εἰδωλολατρικαὶ ἔννοιαι περὶ τῆς εἰς ἄδου διαπορθεύσεως τῶν νεκρῶν ἐπὶ τῶν ἐννοιῶν δὲ τούτων βασιζόμενοι πάντα τὰ παλαιὰ ἐκεῖνα μυθεύματα. Δὲν γίνεται μὲν λόγος ἐν αὐτοῖς περὶ Χάρωνος νεκροπομποῦ, καθότι, ἄλλως, ἡ παράδοξις αὕτη ἀρχαία μορφή, ἐν οὐδεμιᾷ δημῳδαί παραδόσει διατηρηθεῖσα, ἐπέζησε μόνον εἰς τὰς διὰ νευροσπάστων θεατρικὰς παραστάσεις· ἀνευρίσκομεν ὅμως ἐν αὐτοῖς πολὺ σπουδαιότερον μυθολογικὸν πρόσωπον, τὸν διαπορθευτὴν (spediteur) καλούμενον, ὅστις ἐπιμελεῖται τῆς διαβιβάσεως τῶν νεκρῶν, καὶ πληρώνει τὰ νενομισμένα πορθημεῖα εἰς τὸν ἀντικαταστάτην τοῦ παλαιοῦ Χάρωνος λεμβοῦχον ἀλιέα. Καί τοι φαίνεται παραδόξως μετημφισμένον τὸ πρόσωπον τοῦτο, θέλομεν οὐχ ἥττον μαντεύσει ἐντὸς ἐλίγου τὸ ἀληθινὸν αὐτοῦ ὄνομα ἐκ τῆς κατωτέρω παραδόσεως, ἣν ἀνακρινῶ πιστῶς εἰς τοὺς ἀναγνώστας μου.

Κατὰ τὸ ἀνατολικὸν Φρίσιον, ἐπὶ τῶν ἀκτῶν τῆς βορείου θαλάσσης, ὑπάρχουσι κόλποι ἀποτελοῦντες μικροὺς λιμένας καὶ καλούμενοι Siehle παρὰ τῶν ἐντοπίων. Ἐπὶ τῶν μᾶλλον προεχόντων ἄκρων τῶν Ἰσαται ὁ μονήρης οἶκος ἀλιέως, ἄγοντος ἐκεῖ αὐτάρκη καὶ ἥρεμον μετὰ τῆς οἰκογενείας του βίον. Ἡ φύσις εἶν' ἐκεῖ κατηφής· πτηνοῦ ἄσμα δὲν ἀκούεται, ἐκτὸς μόνον τῶν λάρων, οἵτι βάλλουσιν ἐνίοτε κρωγμοὺς ἀπαισίους ἀπὸ τῶν ἀμμοδῶν τῶν φωλεῶν οἷονεὶ ἀγγέλλοντες κταιγίδα, ἢ ἐφίπτανται τῆς θαλάσσης, ὡς κακοὶ οἰωνοὶ, διασέλλοντες τὰς λευκάς τῶν καὶ φασματώδεις πτέρυγας. Ὁ μονότονος τῶν θραυομένων κυμάτων βόχθος ἀρμόζει πρὸς τὰ μελανὰ σύννεφα τοῦ οὐρανοῦ. Οὐτε οἱ ἄνθρωποι ψάλλουσιν ἐκεῖ, καὶ εἰς τὰς μελαγχολικὰς αὐτὰς ἀκτὰς οὐδέποτε ἀκούεται στροφή δημῳδούς ἄσματος. Οἱ κάτοικοι τοῦ Φρισίου εἶνε σοβαροὶ, τίμιοι, λογικοὶ μᾶλλον ἢ εὐλαβεῖς, καὶ ὑπερήφανοι διὰ τὸ γενναῖον φρόνημά των καὶ τὴν ἐλευθερίαν τῶν προγόνων των. Τοιοῦτοι ἄνθρωποι δὲν παραδίδοντ' εὐκόλως εἰς τῆς φαντασίας τὴν πτῆσιν, οὔτε εἰς τῶν σκέψεων τὴν ξέμβην. Τὸ κύριον διὰ τὸν ἐπὶ τοῦ μονήρους Siehl κατοικοῦντα ἀλιέα εἶνε ἡ ἀλιεία, ἐνίοτε δὲ καὶ τὰ πορθημεῖα, ἅτινα λαμβάνει παρὰ τῶν εἰς τὰς περικειμένους νήσους τῆς βορείου θαλάσσης μεταβαίνόντων ὁδοιπόρων.

Ὀρισμένην τινα, λέγεται, ὥραν τοῦ χρόνου, ἀκριβῶς τὴν μεσημβρίαν, καθ' ἣν στιγμὴν ὁ ἀλιεύς ἀριστεὶ παρὰ τὴν τράπεζαν μετὰ τῆς οἰκογενείας του, εἰσέρχεται ὁδοιπόρος τις εἰς τὸν εὐρύχωρον θάλαμον, καὶ παρακαλεῖ τὸν οἰκοδεσπότην νὰ τῷ χαρίσῃ ὀλίγας στιγμάς, ἵνα λαλήσῃ μετ' αὐτοῦ περὶ ἐμπορικῆς ὑποθέσεως. Ὁ ἀλιεύς, ἀφοῦ παρακαλέσῃ πρότερον, πλὴν ματαίως, τὸν ξένον νὰ συμμετάσχῃ τοῦ ἀρίστου, ἐνδίδει τέλος εἰς τὴν ἐπιθυμίαν του, καὶ, ἀποχωροῦντες ἀμφοτέρω ὑπὸ τὸν σκῆν ἐνὸς παραθύρου, κάθηνται ἐγγὺς μικρᾶς τραπέζης, μακρὰν τῆς λοιπῆς οἰκογενείας. Δὲν θέλω περιγράψαι διὰ μακρῶν τὸ ἐξωτερικὸν τοῦ ξένου, ἀπομιμούμενος τὸν μυθιστορικὸν λῆρον τοῦ συρμοῦ· ἀρκεῖ πρὸς τὸν σκοπὸν μου ἀκριβῆς μόνον χαρακτηρισμός. Παρατηρῶ λοιπὸν: ὁ ξένος εἶνε ἡλικιωμένον μὲν ἀλλ' ἀκμαῖον ἔτι ἄνθρωπον, νεάζων δηλαδὴ γέρων, εὐρωστος ἀλλ' ὄχι πολὺσαρκος, μ' ἐρυθρὰς τὰς παρειάς, ὡς μῆλα τοῦ Βόρσδορφ (1), βλεφαρίζων ἀνησύχως τοὺς ὀφθαλ-

(1) Borsdorf χωρίον τῆς Σαξωνίας, πλησίον τοῦ Meissen, παράγον ὠρεῖα περιπόρευα μῆλα. Σ' τ. M.